

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті аналізується процес глобалізації політики, її позитивні та негативні наслідки для існування сучасних національних держав.

Ключові слова: глобалізація, політика, глобалізація політики, суверенітет, національна держава.

В статье анализируется процесс глобализации политики, ее позитивные и негативные последствия для существования современных национальных государств.

Ключевые слова: глобализация, политика, глобализация политики, суверенитет, национальное государство.

The paper analyzes the globalization policy of positive and negative consequences for the existence of modern nation states.

Key words: globalization, politics, globalization policy, sovereignty, nation-state.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Процеси політичної глобалізації набули поширення в 90-х рр. ХХ ст., як раз у той час, коли західний світ досягнув значного економічного зростання, посткомуністичні країни почали активно впроваджувати ідеї ринкової економіки, а азіатський світ, навпаки, уповільнював свій економічний розвиток унаслідок кризи. Але глобалізація проявляється не лише в посиленні економічних чинників. До цього процесу сьогодні, залучаються і процеси у сфері політики, культури, ідеології, навіть умови життя й загальний розвиток сучасної особистості відіграють важливу роль у становленні нової глобальної системи.

Політична глобалізація означає суттєву зміну існуючого світового порядку, демонструє собою появу нової політичної культури та свідомості, нового рівня міжнародних відносин. Особливості політичної глобалізації характеризуються кризою потенціалу деяких держав, загостренням глобальних проблем планетарного масштабу, посиленням ролі міжнародних організацій та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Проблеми глобалізації, зокрема політичної, перебувають у центрі уваги багатьох сучасних українських та зарубіжних науковців, представників різних соціально-гуманітарних наук, таких як: П. Бубенко [5], Р. Войтович [6], Н. Гаджієв [7], Ю. Древаль [11], І. Коноваленко [14], А. Панарин [16-17], Н. Покровський [19], Е. Тоффлер [20-21], А. Уткін [23], Ф. Фукуяма [24], Ю. Яковець [25] та ін.

Виділення не вирішених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття.

Сьогодні проблемі політичної глобалізації приділяється велика увага, оскільки, по-перше, вона поширилася на всі країни і народи, створюючи особливу мережу різноманітних політичних взаємозв'язків, які швидко зростають; по-друге, призводить до поглиблення взаємозв'язків між важливими політичними центрами та інтенсифікує трансграничні політичні зв'язки; по-третє, формує широкий спектр міжполітичних взаємовідносин, що призводять як до взаємозбагачення, так і до виникнення нових політичних традицій; по-четверте, є однією з передумов визначення нової ролі сучасної держави та інших суб'єктів міжнародного життя у глобалізованому світі; по-п'яте, активізує формування нових політико-економічних систем та нових «політичних акторів» на міжнародній арені.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є окреслення основних напрямків глобалізації політики та перспективи її розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній зарубіжній і вітчизняній суспільно-політичній літературі здебільшого сформувалася економічна версія глобалізації як переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку. Проте останнім часом з'являються дослідження, які доводять, що глобалізація не є суто економічним явищем, адже вона впливає на економічну, політичну і соціальну сфери суспільства. У сучасних умовах процеси глобалізації наростають і дедалі більше впливають на державну політику країн.

Політика є участь у владних відносинах або прагнення до розподілу чи впливу на розподіл влади. Як відзначав німецький мислитель М. Вебер, «хто

займається політикою, той прагне до влади як до засобу, підлеглому іншим цілям (ідеальним або егоїстичним), або до влади «заради неї самої», щоб насолоджуватися почуттям престижу, яке воно дає». Політика своєю метою має не тільки обґрунтування, захист і забезпечення позицій конкретної соціально-політичної групи, стани, класу, партії, держави, але й дискредитацію, підрив позицій їхніх супротивників. «У політичному конфлікті, який з самого початку є раціоналізованою формою боротьби за соціальне панування, – зазначав К. Манхейм, – удар спрямовується проти соціального статусу опонента, його суспільного престижу і впевненості в собі» [Цит. по: 7, с. 213].

Тому політику можна представити як постійну боротьбу за владу представників різних соціально-політичних груп за право одноосібно приймати рішення, говорити і діяти від імені цих сил. Оскільки в політиці йдеться, перш за все, про владу, а влада є одним із головних ресурсів, що є в розпорядженні суспільства, одним із головних джерел авторитету і впливу, що призводить до конфліктів і запеклих боїв протиборчих сторін за володіння даним ресурсом. З огляду на цей аспект, К. Манхейм так само відзначає, що політика «дедалі йде до того, щоб стати боротьбою не на життя, а на смерть. Чим запеклішою ставала ця боротьба, тим більше вона захоплювала ті емоційні глибинні пласти, які раніше виявлялися неусвідомленими, хоча досить інтенсивними, і насильно залучалися до сфери усвідомленого» [Цит. за: 7, с. 213].

Таке визначення політики було актуальним під час становлення державності, але при удосконаленні державної системи, під впливом глобалізаційних процесів, змінилися і функції політики, зараз вони представляються в такому вигляді, це:

- вираз владно значущих інтересів груп і верств суспільства;
- інтеграція різних верств населення;
- підтримка цілісності суспільної системи, стабільності і порядку;
- забезпечення наступності та інноваційності соціального розвитку;
- управління і керівництво суспільними процесами в інтересах тих чи інших груп або соціуму в цілому;
- соціалізація особистості [2, с. 78].

Із моменту зміни функцій політики її починають визначати як «діяльність, за допомогою якої приходять до рішень, що здійснюються в рамках суспільства і для нього» (Ж. Блондель), як сферу суверенних «колективних рішень», що санкціонуються в примусовому порядку і не допускають ухилення від їх здійснення (Дж. Сарторі) [10, с. 637]. Сьогодні поняття політики втратило свою початкову суть завдяки тому, що основна діяльність держави прямує все ж таки не на перерозподіл влади (хоча це лежить в основі), а на задоволення потреб громадян, та сама політика, під впливом глобальних та локальних процесів, стала трактуватися як певна стратегія прийняття рішення з того чи іншого питання.

На нашу думку, глобалізація в політиці – це принцип, згідно з яким організація, функціонування та розвиток світу розглядається як цілісна економічна, соціокультурна і політична суперсистема. Процес глобалізації прискорює посилення взаємозалежності держав, зменшення їх суверенітету, тобто він генерує трансконтинентальні й міжрегіональні потоки, створюючи глобальну за своїм масштабом взаємозалежність, що дозволяє розглядати глобалізацію як якісно самостійну, складну систему явищ і відносин.

Головним політичним аспектом глобалізації є трансформація державного суверенітету та певне послаблення національної держави.

Сучасна держава є політичною установою, яка має більш високу юрисдикцією в межах виділених територій. Сьогодні чітко формується глобальна політика, яка зачіпає суверенітет держави-нації. Політична глобалізація трансформує сучасний світовий порядок, здійснює реконструкцію традиційних форм національної державності й змінює акценти в міжнародних політичних відносинах.

Суверенітет проявляється у властивостях самоврядування створювати обов'язкові для всіх членів суспільства правила поведінки і обов'язки громадян, посадових осіб, державних, партійних, громадських організацій та установ, виявляти та забезпечувати рівномірне верховенство закону, права.

Суверенітет вважається основним принципом міжнародних відносин й істотною ознакою сучасної держави в міжнародному праві й визначається як «абсолютна влада» або незалежність держави від інших держав та міжнародних організацій, яка має право вільно вирішувати свої внутрішні й зовнішні справи без втручання ззовні.

Глобальна політика змінює традиційне уявлення про відмінності між внутрішньою і зовнішньою, внутрішньою і міжнародною, територіальною і нетериторіальною політикою. Політичні рішення та дії в одній частині світу швидко поширюються на всій іншій його частині. Центри для політичних дій і прийняття рішень можуть, завдяки сучасним засобам комунікації, утворювати складну систему спільного ухвалення рішень та політичної взаємодії [15].

Ф. Фукуяма вважає, що ключовим фактором підриву принципу національного суверенітету виступає адміністративно-організаційна слабкість більшості держав, що виникли останнім часом на осколках колишніх імперій. Це примушує коаліцію таких провідних країн світу, як США, Японія, Австралія, Нова Зеландія й країни Євросоюзу, поширити «міжнародну імперську владу» на всю «слаборозвинену» частину світу [24, с. 163-164]. Розвиваючим цю тезу, О. Тоффлер підкреслює, що серед усіх сьогодинішніх членів ООН приблизно в однієї третини існує серйозна загроза з боку повстанських рухів, дисидентів або урядів у вигнанні. Ці держави «зіштовхуються з донаціональним трайбалізмом – хоча й під гаслом національної незалежності». Відповідно, щоб уникнути перспективи

виникнення... нежиттєздатних етнічних держав, світове співтовариство змушене вибудувати нові наднаціональні схеми розв'язування внутрішніх конфліктів, що мають місце в суверенних державах [19, с. 351-352]. Іншою важливою причиною ослаблення національного суверенітету О. Тоффлер вважає різке посилення позицій таких «ненаціональних сил», як міжнародний бізнес, транснаціональні громадські організації й релігійні рухи [19, с. 309].

Коментуючи подібні позиції супротивників національного суверенітету, російський політолог О. Панарін звертає увагу на те, що до нової системи відкритого світу різні народи й країни підійшли неоднаково підготовленими, значно відрізняючись за своїм економічним, воєнно-стратегічним та соціокультурним потенціалом. Не випадково, відзначає він, що найбільш послідовними адептами глобального світу, які пропагують ідею єдиного відкритого суспільства без бар'єрів і кордонів, сьогодні виступають найбільш розвинені та могутні країни, що вбачають в ослабленні колишніх суверенітетів нові можливості своєї економічної, геополітичної та соціокультурної експансії. Навпаки, менш розвинені й захищені країни дотепер схильні розглядати національні кордони та суверенітети як захисний засіб від цієї експансії, як основу протекціоністських стратегій [17, с. 280]. Хоча, наприклад, розпад колишньої Югославії і проголошення незалежності й суверенітету Словенією, Хорватією та іншими суб'єктами старої федерації наочно ілюструє роль принципу тотожності державних і національних кордонів у виникненні міжетнічних конфліктів.

Отже, немає підстав сумніватися в тому, що в епіцентрі глобалізаційних процесів знаходяться національні політичні інститути. Протягом тривалого часу вважалося, що саме національна держава є обов'язковою основою політичної організації людства, але події останніх десятиріч поставили це під великий сумнів. Глобальні масштаби сучасних взаємовідносин не лише прискорюють розвиток існуючих національних політичних інститутів, а й надають їм нових якостей, які, залежно від обставин, можуть бути як консолідаційними, так і руйнівними. Останніх, судячи з принципів і реального втілення політики глобалізації, більше.

Російський дослідник В. Іноземцев серед причин кризи національних держав і розквіту наднаціональних відносин виділяє: 1) концентрацію й централізацію виробництва та капіталу; 2) різку інтенсифікацію взаємодії між окремими громадянами й інститутами націй-держав; 3) перенесення акцентів в ідеології й зовнішній політиці західних країн на гуманітарні аспекти та проблему прав людини; 4) дискредитацію моделі суверенного державного устрою в периферійних регіонах [12, с. 30].

Тому головним завданням, яке поставили перед собою дослідники сучасних тенденцій розвитку національної держави та інституту національно-державного суверенітету, є побудова на основі отри-

маних даних певної моделі держави і суспільства майбутнього, тобто максимально можливий довгостроковий прогноз. Таку мету ставили вчені й мислителі ще задовго до появи глобального прогнозування, однак саме в сучасну епоху стрімких змін вона набула особливої важливості та значущості, оскільки чим точнішим буде прогноз, тим ефективніше зможуть діяти політичні лідери в напрямі запобігання можливих негативних явищ у майбутньому. Моделі й сценарії глобального розвитку важливі тим, що дозволяють більш повно оцінити реалії сьогодення і запобігти пагубним тенденціям майбутнього розвитку, тобто, по суті, це програма дій для керівників різних рівнів.

Із вибудованої дослідниками «п'ятиповерхової піраміди владних відносин», яка формується під тиском глобалізаційних процесів, лише один «поверх» виділено для національної держави [25, с. 229]. Частина власних функцій вона передає нагору (міждержавним і міжнародним об'єднанням), частину – вниз (територіальним та муніципальним органам).

Як виявляє Г. Кіссінджер, «у багатьох частинах світу національна держава, що поки залишається одиницею політичної відповідальності, підпадає під вплив двох протилежних тенденцій: або розпадається на етнічні компоненти, або розчиняється в більших регіональних об'єднаннях» [13, с. 17]. Ф. Закарія стверджує, що «влада вислизає з рук суверенних держав у всіх напрямках – угору, вниз і на всі боки», маючи на увазі, що паралельно з наднаціональними й регіональними центрами влади державу послаблюють і національні інститути громадянського суспільства [28, р. 4].

Соціолог О. Тоффлер констатує, що одні сили прагнуть перевести політичну владу з рівня держави-нації на рівень внутрішньонаціональних регіонів і груп. Інші сили намагаються підняти її на рівень міжнаціональних агентств і організацій. Як наслідок – «ці сили, складаючись, ведуть до розпаду високотехнологічних націй на більш дрібні й менш сильні одиниці» [20, с. 500-501].

Таким чином, політичні інститути сучасної національної держави підпадають під «магнітне поле» двох основних різновекторних тенденцій: гомогенізації та суверенізації [11].

По-перше, гомогенізація (чи універсалізація), тяжіючи до однорідності й уніфікації у світовому масштабі, створює умови для розмивання політичного суверенітету народу і «нації-держави» (як правило, багатонаціональної) «зверху». Саме ця обставина є основним об'єктом критики для «антиглобалістів». На думку ж політолога А. Уткіна, основними факторами, що сприяють втраті національного суверенітету, можна вважати: 1) падіння рівня патріотизму населення більшості країн; 2) зростаючий тиск недержавних організацій; 3) економічну експансію великих корпорацій; 4) трудову еміграцію жителів бідних країн у багаті; 5) етнічне самоствердження народів, позбавлених державності [23, с. 76-77].

По-друге, з посиленням процесів глобалізації набирають сили процеси суверенізації (чи локалі-

зації, або фрагментаризації), які характеризуються тенденцією руйнування інститутів національної держави до рівня складових мовних, національних, релігійних чи етнічних компонентів. Таким чином, суверенізація сприяє посиленню ролі окремих суб'єктів влади в межах одного державного організму і тяжіє до його розпорошення «знизу» [11].

Відомо, що після завершення Другої світової війни налічувалось більше 50 націй-держав, на сьогодні – близько 220, а за окремими прогнозами, на середину XXI ст. їх буде не менше 500 [4, с. 44]. Такі доволі масштабні прогнозування інколи вважають достатнім аргументом на користь «живучості» націй-держав в сучасних умовах. Проте, за нашою оцінкою, у даному відношенні передусім слід керуватися не кількісними показниками, а загальними тенденціями. Реалізація ідеї суверенізації в повному обсязі була б катастрофічною для людства та існуючих держав. Дійсно, за справедливим зауваженням російського дослідника Є. Алаєва, якщо Земля роздробиться на 3 тисячі суверенних держав (за кількістю етносів), то «з майбутнім можна розпрощатися» [1, с. 85]. До такої перспективи підштовхували б не лише конфлікти на національному ґрунті, а й загальна некерованість суспільними процесами світового значення.

На перший погляд, суверенізація повністю суперечить гомогенізації. Проте обидві вказані тенденції є сторонами одного явища, глобалізації. Вона водночас сприяє як уніфікації та централізації влади, так і її розпорошенню.

Цей складний процес досить влучно, на наш погляд, позначає термін-гібрид «глокалізація», який був запроваджений англійським соціологом Р. Робертсоном та який останнім часом все частіше використовується у науковій літературі [3, с. 13]. Р. Робертсон стверджує, що глобальні й локальні тенденції, в остаточному підсумку, взаємно доповнюють і проникають один в одного, хоча в конкретних ситуаціях можуть зіткнутися [3, с. 15].

Гомогенізацію та суверенізацію не варто отожднювати з ще одним процесом, який супроводжує явище глобалізації, процесом посилення взаємозалежності суспільних організмів. Пригадаймо, що саме цей фактор є одним з основних у тлумаченні поняття «глобалізація». У даному випадкові має йтися про глобальне розповсюдження загальнолюдських правил співжиття, про тісне міждержавне співробітництво, про візирець і досвід.

Як відзначив Р. Даль, розширення сфери наднаціональної діяльності звужує можливості громадян держави вирішувати життєво важливі для них проблеми через свої національні засоби правління. У свою чергу, в міру цього, «системи правління окремих країн зводяться до місцевих» [9, с. 485]. Ту ж тезу проводить і російський соціолог Н. Покровський, який відзначає, що посилення «позанаціональних сил» призводить до перехоплення частини представницьких повноважень національних держав. Поряд із цим «глобальні спільноти» не можуть вникати в рішення всіх місцевих (локальних) проблем і цю функцію

делегують національним урядам. Таким чином, робить висновок соціолог, «в обслуговуванні локальних потреб» саме й полягає «нова місія» національних держав [19, с. 57]. Ще простіше охарактеризував нову роль держави С. Переслегін: «Сучасна держава деактуалізується: вона починає відігравати роль регіональної філії якоїсь граничної корпорації» [18, с. 415].

Так, унаслідок функціональної кризи національної держави теоретики глобалізації аргументують вигідність об'єднання суверенітетів різних держав або делегування суверенітету на наднаціональний рівень управління. Вважається, що на це є багато причин, наприклад, зростання безпеки і стабільності, усунення небезпеки конфліктів, скорочення військових витрат, а також активізація економічного і технологічного співробітництва. Функціоналіст Д. Мітрані з цього приводу зазначив, що зростаюча чисельність і складність функцій влади призводить до переобтяженості урядів технічними завданнями, позбавленими політичного характеру. Ці функції мають бути передані компетентним фахівцям [14, с. 50]. Тому існує реальна «національна зацікавленість» в «денационалізації» – в об'єднанні суверенітетів для вирішення національних проблем [22, с. 160]. Зокрема, країни-учасниці Євросоюзу переконані, що вони більше не спроможні ефективно забезпечувати свої інтереси у межах традиційного суверенітету, який передбачає, що держава на своїй території має вищу та незалежну владу. Тому вони відмовляються від засад традиційного (Вестфальського) суверенітету, а натомість об'єднанням своїх суверенітетів прагнуть утворити новий (поствестфальський) суверенітет.

Отже, глобалізація трансформує уявлення про державний суверенітет. Захід на чолі з США виступає за глобалізацію в області політики, економіки, фінансів, інформації і культури, що супроводжується обмеженням національних суверенітетів. Але водночас американська адміністрація категорично відмовляється обмежити суверенітет Сполучених Штатів з найважливіших світових проблем міжнародного співтовариства (стратегічна стабільність, протиракетна оборона, подальша лібералізація торгівлі, глобальна екологія та ін.) [5, с. 120].

Від глобалізаційних процесів зазнають утисків й інститути демократії, адже демократія ідеально співвідноситься лише з національною організацією політики і влади. Влаштоване на основі формальних демократичних принципів суспільство може вважатися істинно демократичним і стабільним лише в тому випадку, коли виборці знають і відчувають, що враховуються права й інтереси кожного громадянина, а не лише тих, що перебувають на верхівці економічної піраміди. Більшість сучасних політичних доктрин базується на принципові рівноваги «влади народу» (у розумінні сучасної представницької демократії) і свободи підприємництва. Але під тиском глобалізації цей баланс зазнає руйнування. Демократії все важче стає захищатися від «диктатури ринку» [11].

Демократія як така в умовах глобалізації має відносний характер, оскільки те, що може бути демократичним з погляду однієї національної спільноти, іншою за умов певної ситуації сприймається як анархія, яка не здатна вивести країну із кризи, якщо така породжена глобалізаційними умовами. В умовах глобалізації, коли національна держава є суб'єктом різних транснаціональних утворень, громадянам важко відстоювати право на ефективну державну владу, оскільки остання подекуди виступає виразником не національних, а глобальних інтересів. Це ще раз підтверджує і той факт, що держава як найвища національна цінність в умовах глобалізації є інертним утворенням, не здатним до обслуговування інтересів своїх громадян, а отже, і до самоорганізації, якої потребують від неї процеси глобалізації [6, с. 127].

На думку А. Панаріна, «у політичному відношенні епоха глобалізації є новим феодализмом. Вона нищить демократію в її прямому значенні політичного суверенітету народу, який вибирає і контролює свою владу, підмінюючи її владою міжнародних нотаблів» [16, с. 7-8].

На думку ж Р. О'Брайєн, «нація стає недоречною, хоча вона ще й існує. Чим ближче ми підходимо до глобальної інтеграційної цілісності, тим ближче ми до кінця географії» [27, р. 4].

Однак, такі твердження досить сумнівні, оскільки стихійний процес глобалізації не сприяє перетворенню світової економіки в інтеграційне ціле, а навпаки, посилює її диспропорції в соціальному та економічному розвитку, що досить чітко прослідковується у зростанні контрасту в розвитку країн першого порядку (ядро світового розвитку) та відсталих країн периферії, де розрив у економічних й соціальних показниках, що виражають національний добробут, дедалі посилюються.

Але варто наголосити, що у країнах Західної Європи ефективна національна політика – це одне, а міра взаємного тяжіння або відштовхування народів – зовсім інше. Між Бельгією та Люксембургом реальний валютний союз існує майже протягом семи десятиліть, і нікому не приходить в голову на підставі найвищої інтегрованості Бельгії та Люксембургу вимагати їх політичного злиття або об'єднання хоча б на рівні конфедерації.

Отже, держава, незалежно від ступеня свого розвитку, перебуває у прямій залежності від характеру взаємовідносин з основними інституційними елементами глобальної системи управління

та подальших потенційних перспектив її формування. Однак, саме держава в особі керівників не повинна забувати про те, що успішна її участь у глобальній регулятивній системі залежить від реалізації її національних інтересів і економічного потенціалу, яким вона володіє. Пріоритетом повинні залишатись ті стратегічні кроки, які забезпечують цілісність та максимальну реалізацію економічного, політичного, інтелектуального, ресурсного та іншого потенціалу за умов збереження внутрішньої стабільності та консолідованості нації [15].

Отже, під натиском глобалізації сучасна національна держава зазнає серйозного випробування, а відтак слабка держава навіть може втратити необхідну частину суверенітету, перетворившись у своєрідну квазідержаву. Проте, на нашу думку, така перспектива може загрожувати лише тим державним організаціям, які перебувають у перманентному кризовому стані, до яких, на жаль, належить й Україна. Адже глобалізація стимулює не лише руйнівні процеси, а й такі, що спонукають політиків до опрацювання нових, більш ефективних механізмів державного владарування.

Висновки. Аналіз глобалізації політики в сучасному світі показує, що вона сьогодні спрямована не тільки на традиційні географічні інтереси, але й на безліч різноманітних економічних, соціальних, екологічних та інших проблем. Процеси глобалізації політики змінюють структуру сучасного світу, впливають на розбудову національних моделей державної влади, породжуючи суцільну взаємозалежність світу, яка і складає основу його функціонування. Відбувається зміна ставлення до основних компонентів державного суверенітету (внутрішня влада, контроль за кордонами, політична автономія, невтручання). Особливо сильно відчують втручання у свої внутрішні справи слабкі держави, однак і відносно сильні держави повністю не можуть захистити свій суверенітет. Хоча такі держави, як США, Китай, Японія і в умовах процесу глобалізації зберігають державну автономію, тобто здатні незалежно формулювати свої політичні цілі й досягати їх, але багато держав Європи вже відмовилися від багатьох елементів суверенітету.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого вивчення потребують процеси, що пов'язані з утворенням наднаціональних інститутів і перехід до їхньої компетенції цілої низки політичних, економічних, соціальних функцій, виконуваних раніше органами національних держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Э. Б. Quo vadis? / Э. Б. Алаев // Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме). – СПб., 2000. – С. 81–86.
2. Альбом схем по социологии и политологии : [учеб. пособие] / А. А. Беляев [и др.] ; Московский юридический ин-т МВД России. – М. : МЮИ МВД России ; М. : Издательство «Щит-М», 2001. – 124 с. : схем.
3. Афанасьев М. Время глобализации / М. Афанасьев, Л. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 10. – С. 11–19.
4. Біляцький С. Скриньку Пандори – відмичкою Бен-Ладена / С. Біляцький, Н. Ярова // Віче. – 2002. – № 5. – С. 43–45.
5. Бубенко П. Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку : [монографія] / П. Т. Бубенко. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 295 с.

6. Войтович Р. Особливості формування «сильної держави» в умовах глобалізації / Р. Войтович // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України : збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 33. – 474 с.
7. Гаджиев К. С. Политическая философия / К. С. Гаджиев / Отд-ние экон. РАН; науч.-ред. совет изд-ва «Экономика». – М. : ОАО «Издательство «экономика», 1999. – 606 с.
8. Гайдай Ю. В. Модифікація ролі національних держав в умовах динамізації процесів глобалізації [Електронний ресурс] / Ю. В. Гайдай. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-21148.html>.
9. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль [пер. с англ.] ; [под ред. М. В. Ильина]. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.
10. Даниленко В. И. Современный политологический словарь / В. И. Даниленко. – М. : NOTA BENE, 2000. – 1024 с.
11. Древаль Ю. Д. «Нація-держава» і парламентаризм в умовах сучасних глобалізаційних процесів [Електронний ресурс] / Ю. Д. Древаль // Державне будівництво. – № 2. – 2008. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/4/02.pdf>.
12. Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 240 с.
13. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 2002. – 352 с.
14. Коноваленко І. Проблема співвідношення наднаціональності та суверенітету в основних концепціях західноєвропейської інтеграції / І. Коноваленко // Наукові записки. Політологія / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – 1999. – Т. 12. – С. 48–55.
15. Котова Ю. Р. Політична глобалізація та суверенітет держав. [Електронний ресурс] / Ю. Р. Котова, Д. І. Лук'яненко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Politologia/76852.doc.htm.
16. Панарин А. С. Искушение глобализмом / А. С. Панарин. – М. : Рус. нац. фонд, 2000. – 381 с.
17. Панарин А. С. Россия в циклах мировой истории / А. С. Панарин. – Москва : Изд-во МГУ, 1999. – 287 с.
18. Переслегин С. Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / А. С. Панарин. – М. : АСТ ; СПб. : Terra Fantastica, 2006. – 619 с.
19. Покровский Никита. В зеркале глобализации / Никита Покровский // Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста. – М. : ООО «Издательство АСТ : ЗАО НПП «Ермак», 2004. – С. 54–75.
20. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер ; [пер. с англ. / науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич]. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.
21. Тоффлер Э. Война и антивоенная: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : АСТ: Транзит-книга, 2005. – 412 с.
22. Троян І. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації / І. Троян // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Випуск 23. – 2011. – С. 158–164.
23. Уткин А. И. Мировой порядок XXI века / А. И. Уткин. – М. : Эксмо, 2002. – 512 с.
24. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ.]. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 220 с.
25. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М. : «Экономика», 2001. – 346 с.
26. Birdsall N. Rising Inequality in the New Global Economy: 2005 WINDER Annual Lecture / UNU-WINDER. WINDER. – Angle № 2/2005. – 120 p.
27. O'Brien R. Global Financial Integration. The end of Geography / R. O'Brien. – L., 1992. – P. 4.
28. Zakaria Fareed. The Post-American World / Fareed Zakaria // The New York Times. – 2008. – 6 May. – P. 4.

Рецензенти: **Кальниш Ю. Г.**, д. держ. упр., ст. н. с. ;
Ємельянов В. М., к. т. н., доцент.

© Євтушенко О. Н., Андріяш В. І., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.11. 2012 р.

ЄВТУШЕНКО Олександр Никифорович – доктор політичних наук, доцент, ЧДУ ім. Петра Могили (м. Миколаїв).

Коло наукових інтересів: територіальна громада, територіальні інститути державної влади і місцевого самоврядування в Україні.

АНДРІЯШ Вікторія Іванівна – кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.

Коло наукових інтересів: етнонаціональні процеси, етнонаціональні відносини, етнополітичні процеси, етнополітика.